

Michal Téra, Perun bůh hromovládce, sonda do slovanského archaického náboženství. Russia Altera svazek 8, řada Slavica svazek 3, Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec 2009, 380 strani, risbe, fotografije, zemljevidi.

Ko sem bil na začetku lanske pomladi v Pragi, so me tamkajšnji prijatelji opozorili na novo knjigo o Perunu. Kljub temu da je od njenega izida minilo samo nekaj mesecev, je nisem več našel v nobeni praški knjigarni. Povsod je bila razprodana. S prijateljsko pomočjo sem čez mesece vendarle dobil primerek, ki je zaostal v eni od knjigarn na Moravskem. Zato je bila moja radovednost toliko večja. Kaj vendarle odkriva knjiga, da so jo bralci razgrabili?

Avtorjev namen je bil prikazati bralcu portret slovanskega poganstva (osebno dajem prednost izrazu stara vera), kot ga poznamo iz pisnih virov in reliktoev ljudske kulture (str. 9). Nosilna tema mu je lik slovanskega gromovnika, ki ga iz srednjeveških pisnih virov poznamo kot Peruna. Perun je Téri zgolj sonda v celotnem sistemu slovanske arhaične kulture. Knjiga poskuša sistemizirati dosedanje ugotovitve, predstaviti pisne vire in glavne teorije ter nakazati širši indoevropski okvir (str. 10). Tako prvi del knjige predstavlja zgodovinarske in folkloristične vire, drugi del pa skuša klasificirati zbrano strokovno literaturo. Študijo zaključuje avtorjeva vizija strukture slovanskega arhaičnega panteona. Ta na analitski ravni navidezno izhaja iz predloženih virov in literature, vendar je neizogiben vtis, da avtor pravzaprav išče potrditev idej Dumézila, Eliadeja in Ginzburga, ki jih uvodoma prizna za svoje glavne metodološke inspiratorje (str. 10). Kot interpretativni model mu je glavna Dumézilova teorija o treh funkcijah, ki jih izpolnjuje indoevropski panteon (str. 11). S tem se je Téra vrnil k fascinaciji, za katero se je v raziskavah slovanske mitologije že več kot desetletje zdelo, da je dovolj argumentirano zavrnjena. Trofunkcijskost mu je vodilo pri prehodu skozi kaotični labirint interpretacij sodobnih raziskovalcev. Možnosti, da se za te interpretacije preprosto ne zмени, ampak z analizo ohranjenih virov pride do lastne podobe, ni izrazil.

Staroslovanska družba bi se po avtorjevi viziji morala deliti na tri družbene skupine: proizvodno, bojvniško in pravno-svečeniško. To trodelnost naj bi Slovani prenesli v svet bogov. Tu smo pri osnovnem vprašanju ali arhaični svet bogov ureja razmerja v naravi, ali pa se ukvarja z razmerji med različnimi družbenimi skupinami. Ogromno tega, kar danes vemo o stari slovanski veri, kaže, da gre za prvo razmerje in da je bila konkurenčna prednost krščanstva v tem, da je pomagalo urejati drugo razmerje. Téra se je odločil za svojevrsten kompromis. Verjame v trofunkcijskost božanskih likov, hkrati se ni mogel izogniti značilnostim neba in zemlje, brez katerih ne bi bilo kozmogonije. Perunov boj zato vidi zgolj v trenutku stvarjenja sveta, ne pa kot neko ponavljajoče se dejanje (str. 237, 238). Tako predlaga petčlenski model, katerega sestavine vidi v pisnih virih vzhodnih in zahodnih Slovanov, v ruskih bylinah in ljudskem izročilu. Nebo mu zastopa Svarog, nebesni oče bogov, Svjatogor, utrujeni bog stvaritelj. Zemlja je mati zemlja Mokoš, Siva (Živa?), mat' zemlja, Mati Božja / mat' syraja zemlja / sv. Paraskeva. Duhovniško-pravno funkcijo opravlja Veles/Volos, Triglav / Černoboh, Volch Vseslavjevič, sv. Nikolaj / sv. Sava / sv. Jurij. V bojvniški funkciji nastopa Perun, Svantovit / Svarožič, Ilija Muromec, prerok Elija. Lik proizvodne funkcije je Jarovit, Mikula Seljanič, Jarylo, Kupalo, Kostroma, German, Kalojan. Ni odveč zaključno Térovo opozorilo, da gre bolj za idejo kot pa za resni znanstveni zaključek.

Knjiga nedvomno podaja neki portret slovanske stare vere. Res pa je, da je v znanstveni galeriji toliko njenih portretov, kot je avtorjev, ki se z njo ukvarjajo. Lahko se strinjamo z avtorjevo samokritično oceno, da gre samo za sondo v kulturo starih Slovanov. Hkrati se ni mogoče izogniti vprašanju o smiselnosti takih sond. Kot arheolog vem, da ni pravo vprašanje, sonda da ali ne, ampak kje, kdaj, kako. Na povsem neznanem področju, je vsaka sonda izjemno dragocena, saj prinese vrsto novosti. Ko pa nekaj že poznamo, so sonde samo še ponavljanje že znanega. Če si želimo novih spoznanj, je potreben načrten izkop velikih površin. V sedanji stopnji poznavanja slovanske mitologije lahko zato opazen korak naprej prinese samo raziskava sistema kot celote. Vsaka sonda na ravni interpretacije ostaja ujeta v past homonimij, v gordijski vozle različnih mitskih likov z istimi funkcijami in istih likov z različnimi funkcijami. In znotraj teh omejitev ostaja tudi Térova sonda.

Knjigo zaključujejo seznam literature, indeksi mitoloških likov, avtorjev, zemljepisnih in etničnih imen ter kratka povzetka v angleščini in ruščini. V knjigi je tudi mnogo neoštevilčenih ilustracij, kar otežuje koordinacijo med njimi in pripadajočim besedilom. Žal avtor ne citira virov slik z izjemo fotografij, ki jih je dobil od kolegov. Kar prav tako nakazuje njegovo nerazumevanje pomena informacijske analize. Avtor je ne izvede, čeprav je v knjigi zbranih ogromno dobrodošlih informacij. Téra ves čas ostaja na ravni kompiliranja različnih diskusijskih idej. Njegovo študijo bi zato lahko uvrstili v kategorijo preglednih del, če si avtor ne bi vzel diskrecijske pravice meritornega arbitriranja. Katero delo bo sploh vzel v razpravo in katero mu bo nato všeč, katero pa ne. Edino merilo pri tem je on sam, kaj se njemu zdi verjetno in kaj ne. Vendar so že stari Rimljani poudarjali, da se o okusih ne razpravlja (*de gustibus non est disputandum*). Taka razprava namreč ne pripelje nikamor, lahko je celo nespodobna. V to zadnjo kategorijo lahko uvrstimo trditev, da so razprave Ivanova, Toporova polznanstvene, Katičiča in Belaja na meji plagiata, spogleduje se z besedo epigonstvo (str. 252). V razmerah, ko še vedno nimamo enotne in splošno sprejete definicije pojma znanosti, ima pojem polznanosti lahko samo vrednost zaničevalne zmerljivke. To pa je ton, ki ne da nič dobrega. Michal Téra je tu šel po poti najmanjšega odpora; lažje se je posmehovati, kot poskusiti razumeti. Zato je spregledal, da prav naštetji avtorji poskušajo vzpostaviti objektivno raziskovalno metodo in s tem izstopiti iz vsesplošnega arbitriranja. Da jih enači z delom Ribakova (str. 252), je zato lahko samo posledica tega, da sam razen arbitriranja mnenj ne pozna nobene druge metode. Seveda pa je res, da se vsak raziskovalec sreča z nujnostjo, da v razpravi o rezultatih analize poda svoje osebno mnenje. Do tega ima pravico, ne sme pa zamenjevati tega mnenja z analizo samo, kar je naredil Téra in napisal knjigo brez analize.

Na koncu podajam odgovor na uvodno vprašanje. Iz osebne izkušnje in podobnih izkušenj ljudi, ki jih poznam, je vstop v svet mitologije vedno očarljivo, presunljivo, vseobsegajoče doživetje intelektualnega erosa. In to doživetje nam omogoči prva obsežna knjiga o mitologiji, ki jo preberemo. Pri tem sploh ni bistveno, ali je dobra ali slaba. Vedno je bila, je in bo naša prva. In Térov Perun je bil očitno prvi mnogim.

Andrej Pleterski